

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПЕРЕВЕДЕННЯ ФЕОДОСІЙСЬКОГО КОМЕРЦІЙНОГО СУДУ ДО КЕРЧІ В 1841–1845 РР.

У статті висвітлюється специфіка реформування судової системи Російської імперії на прикладі переведення Феодосійського комерційного суду до Керчі. Розкрито правові аспекти цього процесу та доведено неузгодженість діяльності державних органів, що гальмувало здійснення реформ.

Ключові слова: Феодосійський комерційний суд, Державна рада, Міністерство юстиції, генерал-губернатор, указ.

Богатир В. В. Правовые аспекты перевода Феодосийского коммерческого суда в Керчь в 1841–1845 гг.

В статье освещается специфика реформирования судебной системы Российской империи на примере перевода Феодосийского коммерческого суда в Керчь. Раскрыты правовые аспекты этого процесса и доказано, что несогласованность деятельности государственных органов тормозила осуществление реформ.

Ключевые слова: Феодосийский коммерческий суд, Государственный совет, Министерство юстиции, генерал-губернатор, указ.

Bogatyr V. V. Legal aspects of Feodosia commercial court transfer to Kerch in 1841–1845.

The article deals with the specific nature of the judicial system reform in Russian empire on the example of the transfer of the Commercial court of Feodosia to Kerch. Legal aspects of the process have been revealed and inconsistency of public authorities' actions that restrained reforms' implementation has been proved.

Keywords: Feodosia Commercial Court; State Council; the Ministry of Justice; Governor-General; Decree.

У контексті здійснення правової реформи в Україні корисним є вивчення досвіду судово-правових реформ попередніх епох. Реформування судової влади Російської імперії та її органів на території сучасної України було важливою складовою реформування в цілому, переходу Росії до європейської системи державного управління. На окрему увагу при цьому заслуговує досвід діяльності комерційних судів на півдні та в Криму, які, за задумом влади, мали стати одним із механізмів поживлення економіки та колонізації краю, розширенню зовнішньоекономічних зв'язків передусім із європейськими державами.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми отримали висвітлення у працях українських та російських вчених. Зокрема, питання діяльності комерційних судів у Російській імперії висвітлювали В. С. Балух, М. О. Джавкуразова, С. М. Казанцев, С. М. Кудряшов та ін. Однак процес становлення й особливості діяльності комерційних судів на території сучасної України досліджені недостатньо.

Метою статті є висвітлення специфіки реформування судової системи на прикладі переведення Феодосійського комерційного суду до Керчі, аналіз діяльності та міжгалузевої взаємодії державних органів Російської імперії.

Указ про переведення Феодосійського комерційного суду до Керчі було затверджено імператором 19 березня 1841 р. [1, арк. 403]. Через три місяці, 19 червня 1841 р., надійшов указ із Сенату про переведення прокурора Феодосійського комерційного суду колезького радника Бутмі де-Кацмана на вакансію прокурора Керченського комерційного суду [1, арк. 377]. А от рішення щодо інших службовців Феодосійського комерційного суду про переведення їх до Керченського суду, у зв'язку з ліквідацією суду Феодосії, ще не було прийнято. Складно вирішувалося й питання про переведення до Керчі голови та члена Феодосійського комерційного суду. Деякий час існувала можливість проведення виборів згідно зі статутом нового суду [1, арк. 362].

Ідея провести вибори дійсно була, але вона не стосувалася 3-х членів «від корони», всі вони добре зарекомендували себе у Феодосійському комерційному суді, тому начальство, очевидно, не бачило необхідності в їхній заміні. До того ж, на новому місці їхній багаторічний досвід практичної діяльності був гостро затребуваний і міг допомогти у швидкому налагодженні діяльності комерційного суду в Керчі.

Що стосується виборів нових членів суду від купецтва, заперечень із боку губернатора не було, у зв'язку з чим купці мали намір зібратися і висунути до суду своїх нових представників. Крім того, Феодосійському комерційному суду пропонувалося швидше закінчити наявні у провадженні справи, здати їх в міський архів, розрахуватися та переїхати на нове місце роботи [1, арк. 18–19].

Уже 8 липня 1841 р. міністр юстиції Г. В. Панін наказав негайно виїхати до Керчі Бутмі де-Кацману для зайняття посади прокурора комерційного суду, хоча сам суд ще не переїхав [1, арк. 403]. Прокурор прибув до Керчі 12 серпня і приступив до роботи: почав розбирати скарги, приймати вислані з Феодосії справи та ін. [1, арк. 404]. Цього ж дня він повідомив про початок своєї діяльності на новому місці графу М. С. Воронцову [1, арк. 401].

Проте склалася досить дивна ситуація – чомусь Керч-Єнікальський градоначальник З. С. Херхеулідзе все ще не знав про те, чи буде переїжджати суд, хоча відзначив, що на ім'я Керченського комерційного суду вже стали надходити «з різних місць та від різних осіб папери і прохання» [1, арк. 399]. Його сумніви мали під собою вагомні підстави. Адже комерційний суд із Феодосії переїжджати не поспішав. Ще 23 серпня суд вів листування з М. С. Воронцовим [1, арк. 406]. До того ж, як саме перевозити (переводити) суд, ніхто не знав. Голова суду Анастасєв звертався за допомогою і роз'ясненнями до генерал-губернатора, у тому числі просячи дозвіл на використання частини коштів (800 руб. сріблом), передбачених держказначейством на припаси, опалення, освітлення і т.д., на переїзд [1, арк. 400].

Необхідно вказати, що сам переїзд до Керчі більше нагадував абстрактну ідею, ніж чітку продуману державну акцію. Адже переїжджати було нікуди – власної будівлі у суду не було ні у Феодосії, ні пізніше в Керчі [2, арк. 11]. Крім того, необхідно було розмістити ще й членів суду, знайти житло для службовців канцелярії, а якщо ті відмовилися б переїжджати, то підібрати нових і т. д.

Очевидно, не маючи можливості особисто вирішити цю проблему, М. С. Воронцов 16 серпня зробив запит міністру юстиції, відповіді на який не отримав [1, арк. 409]. Більше того, у вересні та жовтні, замість якнайшвидшого переведення комерційного суду до Керчі, розпочалося листування з Керч-Єнікальським градоначальником про необхідність повернення прокурора Бутмі де-Кацмана для виконання колишніх обов'язків до Феодосії. Природно, це виявилось неможливим через попереднє призначення [1, арк. 407–408]. Адже ще 31 серпня М. С. Воронцов вимагав від Керч-Єнікальського градоначальника повернути прокурора до Феодосії, однак той не зробив цього, бо Бутмі де-Кацмана туди відправив своїм розпорядженням міністр юстиції Панін. Намагаючись знайти вихід із цієї ситуації та не зіпсувати відносини з генерал-губернатором, градоначальник переговорив із прокурором і той погодився за необхідності виконувати свої обов'язки «по Феодосійському Комерційному Суду», про що і було повідомлено Воронцова в середині вересня [1, арк. 410].

Враховуючи матеріальні проблеми, що виникли в суду під час переїзду, необхідно вказати, що в 1840-х рр. фінансове становище комерційних судів було дещо поліпшено державою завдяки прийняттю ряду спеціальних рішень. Так, 25 березня 1842 р. затверджено думку Державної ради «Про нарахування відсотків на суми, присуджені приватній особі або казні остаточним рішенням «присутственного» місця»: «на пояснення і доповнення статей 1535 та 1517 Зводу Законів (Т. 10)». У ній вказувалося, по-перше, що «якщо суми, присуджені приватній особі або казні, остаточним рішенням «присутственного» місця, що набули законної сили, або не підлягають апеляції, – будуть утримуватися після цього без згоди особи або місця, якому вони присуджені, то із винного вони стягуються із 6 %, починаючи відлік останніх після завершення місяця з дня оголошення відповідачу згаданого рішення, до дня платежу без жодного обмеження».

По-друге, «відсотки оці нараховуються за сукупністю зі всієї суми, остаточним рішенням присудженої, тобто як із самого капіталу, так і відсотків на нього, що наросли під час судового процесу, навіть якщо до прийняття рішення сума останніх зрівнялася з основною сумою».

По-третє, «у разі неявки позивача, особливо ж, коли невідоме місце його перебування, капітал із належними відсотками, після завершення місяця від дати оголошення рішення, може бути внесений місцем або особою, яка зобов'язана заплатити цю суму, в Губернське Правління або в інше Урядове чи судове місце, для передачі позивачу, і тоді, із часу цього внеску, на загальній підставі, припиняється будь-який обов'язок щодо відсутньої особи або місця по сплаті подальших відсотків ...» [3, с. 213–214].

17 червня 1846 р. прийнято чергову «затверджену думку» Державної ради «Про розподіл між чиновниками поліції і Комерційного Суду пені за вексельним стягненням грошей». У ній,

зокрема, вказувалося, що «із стягнутої на підставі ст. 560 4 % пені одна половина, тобто 2 %, ... розподіляється між чиновниками поліції, а інша половина, тобто решта 2 %, відсилаються в Комерційні Суди за правилами Міністерства Юстиції для нагородження чиновників згаданих Судів, на канцелярські для них потреби і на відшкодування затрачених на Суди з міських сум витрат» [4, с. 628].

20 жовтня 1847 р. вийшла постанова Державної ради «Про вживання грошей з пені, що надходять до Комерційних Судів за вексельними стягненнями, на канцелярські потреби на розсуд Голів». Розглянувши справу, Рада визнала чинний розподіл коштів недосконалим, і тому ... постановила: «відкласти складання щодо цього питання постійних правил до тих пір, поки за рахунок розвитку торгівлі або інших сприятливих обставин 4 % збір отримає подальше прирощення, надавши Головам Комерційних Судів гроші оці вживати на їхній розсуд на канцелярські потреби», зобов'язавши останніх щорічно надавати до Міністерства Юстиції докладні звіти про витрату цих грошей [5, с. 780].

Що стосується, власне, Комерційного суду і процесу його переведення до Керчі, то перші відомості про нього, як про Керч-Єнікальський, належать до 1844–1845 рр. Так, «Новоросійський календар на 1845 р.» зазначає такий його склад: голова Х. А. Анастасєв, член суду С. Р. Чернявський. Члени від купецтва: П. В. Мітров, І. М. Миркович, Д. І. Хаджопуло. Секретар – В. С. Рахубовський [6, с. 192]. Як бачимо, прокурор Комерційного суду не вказується. Очевидно, проблему з Бутмі де-Кацманом так і не вдалося вирішити. У «Новоросійському календарі на 1849 р.» згадується такий склад суду: голова Х. А. Анастасєв, посада старшого члена вакантна, секретар В. С. Рахубовський, присяжний пристав А. І. Гамов, виконуючий посаду прокурора – Лапчинський [7, с. 217]. Отже, до цього часу проблеми з місцем перебування і колом відповідальності прокурора вже були вирішені.

Таким чином, наведені матеріали свідчать, що переведення Феодосійського комерційного суду до Керчі було справою складною, затратною та супроводжувалося халатністю й плутаниною з боку практично всіх причетних органів влади і чиновників. У таких умовах говорити про нормальну діяльність самої установи ще довго не доводилося. Робота суду в найближчі роки була припинена, більше того, він навіть не згадується в «Новоросійському календарі», в якому публікувалися списки чиновників усіх судів та державних установ регіону [8].

Так само необхідно відзначити, що переведення Комерційного суду до Керчі негативно позначилося на розвитку Феодосії як торговельного і портового міста [9, с. 145–146]. Початок же російсько-турецької війни 1853–1856 рр. також негативно вплинув не тільки на торгівлю Керчі, але й діяльність її Комерційного суду. При цьому у 1855 р. Керч була окупована й розграбована англо-французькими військами. Але суд і надалі, формально, продовжував існувати.

Список використаних джерел:

1. Одеський обласний державний архів. – Ф. 1, оп. 192, спр. 69 – Об открытии Коммерческого суда в Керчи, о переводе чиновников из упраздненного Феодосийского Коммерческого суда и производстве им и прокурору жалования. 1836–1841 рр. 450 арк.
2. Державний архів АРК. – Ф. 22, оп. 1, спр. 29 – Расходы на содержание суда: требовательные ведомости на выдачу жалования чиновникам и др. 8.12.1894–6.02.1896 р. – 257 арк.
3. Полное собрание законов Российской империи. Т. 17. Отделение 1-е. 1842 г. – СПб., 1843. – 915 с.
4. Полное собрание законов Российской империи. Т. 21. Отделение 1-е. 1846 г. – СПб., 1847. – 668 с.
5. Полное собрание законов Российской империи. Т. 22. Отделение 1-е. 1847 г. – СПб., 1848. – 990 с.
6. Новороссийский календарь на 1845 год, издаваемый от Ришельевского лицея. – Одесса: городская типография, 1844. – 178 с.
7. Новороссийский календарь на 1849 год, издаваемый от Ришельевского лицея. – Одесса: городская типография, 1848. – 185 с.
8. Новороссийский календарь на 1843 год, издаваемый от Ришельевского лицея. – Одесса, Городская типография. – 1842. – 60 с.
9. Петрова Э. Б. Феодосия: Очерк-путеводитель / Петрова Э. Б., Катюшин Е. А., Евсеев А. А. – Симферополь: СОНАТ, 2006. – 192 с. – (Новый крымский путеводитель).

* Богатир Володимир Вікторович – здобувач Інституту законодавства Верховної Ради України.